
ԱՐՎԵՍՏԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՍՊԵՆԴԻԱՐՅԱՆԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԱԼԹԱՅՈՒՄ¹

ԱՆՆԱ ԱՍԱՏՐՅԱՆ, ԱՆԱՀԻՏ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

1901թ. հուլիսի 3-ին կոմպոզիտոր, դիրիժոր և երաժշտական-հասարակական գործիչ Ալեքսանդր Սպենդիարյանն (1871-1928) ընտանիքով տեղափոխվում է Յալթա՝ Եկատերինյան փողոցի N3 տունը, և սկսվում է երաժշտի ստեղծագործական գործունեության Յալթայի շրջանը, որը տևեց մինչև 1916 թվականը և բուռն էր, ակտիվ ու արդյունավետ:

Հենց Յալթայում տեղի ունեցան կոմպոզիտորի հանդիպումներն ու ընկերությունը Չեխովի, Գորկու, Շալլապինի, Գլազունովի, Լյադովի, Կյուիի, Արենսկու, Բլյումենֆելդի և ռուսական մշակույթի այլ ներկայացուցիչների հետ: Յալթայում Ա.Սպենդիարյանը գրեց իր լավագույն ստեղծագործություններից շատերը, որոնք հեղինակին համաշխարհային հռչակ բերեցին: Այստեղ էլ տեղի ունեցան կոմպոզիտորի օպուսներից շատերի պրեմիերաները:

Բանալի բաներ – Ալեքսանդր Սպենդիարյան, Յալթա, «Ձկնորսը և փերին» բալլադը բասի և սիմֆոնիկ նվագախմբի համար, «Ղրիմի էսքիզներ», «Երեք արմավենի» սիմֆոնիկ պատկեր, «Կոնցերտային վալսը» նվագախմբի համար են:

Հայ-ռուսական երաժշտական առնչությունների խորհրդանիշ է կոմպոզիտոր, դիրիժոր և երաժշտական-հասարակական գործիչ **Ալեքսանդր Սպենդիարյանը** (1871-1928). հայ երաժշտության դասականը Ն.Ա.Ռիմսկի-Կորսակովի սանն էր: Դժվար է գերազնահատել նրա դերը Ա.Սպենդիարյանի ստեղծագործական ճակատագրում: Իր «Ինքնակենսագրության» մեջ կոմպոզիտորը կգրի. «...мечты мои осуществились: в большом волнении весной 1896 г. я предстал перед Николаем Андреевичем с кипой своих работ, просмотрев которые Н.А. признал во мне наличие всех данных для посвящения себя самым серьезным занятиям композицией и выразил согласие стать моим учителем. Великую радость и несказанное удовлетворение испытал я – и только с тех пор

¹ Հետազոտությունն իրականացվել է ՀՀ ԿԳՆ գիտության պետական կոմիտեի և Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու Ռուսաստանի և Նոր Նախիջևանի թեմի կողմից անցկացված մրցույթի արդյունքում ֆինանսավորվող «Հայ երաժիշտների, նկարիչների և ճարտարապետների գործունեությունը Ղրիմում» գիտական ծրագրի շրջանակներում:

уверовал в свои силы»². Ի դեպ, Ն.Ա.Ռիմսկի-Կորսակովը շատ բարձր էր գնահատում իր տաղանդավոր սանի ստեղծագործությունը, իսկ ուսուցչի դիմանկարը երկար տարիներ կախված էր Սպենդիարյանի ընդարձակ աշխատասենյակում³:

Տարիներ անցան: 1908թ. հունիսի 7-ի լույս 8-ի գիշերը վախճանվում է Ն.Ա.Ռիմսկի-Կորսակովը: Ռուս ականավոր կոմպոզիտորի այրուն հասցեագրված՝ հունիսի 10-ի նամակում Սպենդիարյանը Յալթայից գրում է. «Глубоко потрясенные ужасным известием о безвременной кончине дорогого, глубоко любимого учителя моего Николая Андреевича, я и жена моя всем сердцем разделяем великое горе, постигшее Вас и детей Ваших, великое горе всего музыкального мира»⁴. Իսկ մի քանի օր անց՝ հունիսի 21-ին, Սպենդիարյանը կնկատի. «Смерть Р.-Корсакова меня ужасно расстроила. Какая страшная пустота будет теперь ощущаться русскими музыкантами и всеми его поклонниками, а в особенности нами, его учениками, начинающими свою деятельность! С мучительной горечью думаю о том, что нет уже доброго Николая Андреевича, к которому я так привык обращаться за советом и каждый одобрительный отзыв которого о моих сочинениях доставлял мне всегда великую радость»⁵.

Անդանալի կորստյան ազդեցությամբ հայ կոմպոզիտորը հորինում է իր «Սգո պրեյլյուդը՝ Ռիմսկի-Կորսակովի մահվան առիթով», որի պրեմիերան տեղի ունեցավ Ուսուցչի մահից ճիշտ մեկ ամիս անց: 1908թ. հուլիսի 10-ին Յալթայում կազմակերպվեց սիմֆոնիկ երեկո՝ նվիրված Ն.Ա.Ռիմսկի-Կորսակովի հիշատակին, որի ծրագրում ընդգրկվել էին նրա ստեղծագործությունները: Համերգից առաջ դիրիժոր Անտոն Էյխենվալդն առաջարկեց հոտնկայս հարգել վախճանված կոմպոզիտորի հիշատակը, որից հետո առաջին անգամ կատարվեց Ա.Սպենդիարյանի «Սգո պրեյլյուդը՝ Ռիմսկի-Կորսակովի մահվան առիթով»: «Русская Ривьера»-ն (12.7.1908, N 156) գրեց. «Начинаясь траурным звоном, эффект которого чрезвычайно удачно передан в оркестровке, прелюдия с последним ударом колоколов, долго реющим в воздухе, переходит в хорал струнных инструментов, которые, подобно возженным светильникам, возносятся к небу огни скорбных вздохов, достигающих большой силы выразительности и угасающих в тумане вечерней дымки... Мысль ограничиться одними струнными

² Слово о Спендиарове, к 100 летию А. А. Спендиарова, 1871-1971. Ереван, 1971, стр. 17.

³ См.: **Спендиарова М.** Летопись жизни и творчества А. А. Спендиарова. Ереван, 1975, стр. 178.

⁴ Նույն տեղում, էջ 149:

⁵ Նույն տեղում, էջ 150:

была чрезвычайно удачна и помогла достигнуть большой цельности»⁶...

1901թ. հուլիսի 3-ին Ա.Սպենդիարյանն ընտանիքով տեղափոխվում է Յալթա՝ Եկատերինյան փողոցի N3 տունը, և սկսվում է երաժշտի ստեղծագործական գործունեության Յալթայի շրջանը, որը տևեց մինչև 1916 թվականը և բոլորն էր, ակտիվ ու արդյունավետ: Հենց Յալթայում տեղի ունեցան կոմպոզիտորի հանդիպումներն ու ընկերությունը Չեխովի, Գորկու, Շալապինի, Գլազունովի, Լյադովի, Կյուրիի, Արենսկու, Բյումենֆելդի և ռուսական մշակույթի այլ ներկայացուցիչների հետ:

Յալթայի հնաբնականներից շատերը հետագայում պատմում էին, թե ինչպես էին տեսել «Чехова, Горького и Спендиарова, прогуливающимися в хорошую погоду по набережной. Чехов посередине, Горький и Спендиаров с двух сторон»⁷.

Մաքսիմ Գորկու հետ ստեղծագործական համագործակցության արդյունքը դարձավ 1902 թվականին ստեղծված «Ձկնորսը և փերին» բալլադը բասի և սիմֆոնիկ նվագախմբի համար (օր. 7), որը կոմպոզիտորը նվիրեց Մ.Գորկուն: Պրեմիերան տեղի ունեցավ Յալթայում ապրիլի 21-ին՝ Հասարակական ժողովարանի դահլիճում հայտնի դաշնակահար Ա.Բ.Գուլբենկելյեզերի համերգի ժամանակ: «Романс оказался оригинальной и весьма изящной вещью и исполнителя г-на Алексина заставили его повторить. Аккомпанировал ему автор музыки»⁸. Իսկ 1911թ. Ա.Սպենդիարյանը հորինում է «Էդելվեյս» (օր. 21, N 2) մելոդեկլամացիան Մ.Գորկու «Дачники» (առաջին գործողության վերջ) պիեսի համանուն բանաստեղծության տեքստի հիման վրա:

1910թ. Ա.Պ.Չեխովի «Քեռի Վանյա» պիեսից Սոնյայի մենախոսության տեքստի հիման վրա կոմպոզիտորը գրում է «Մենք կհանգստանանք» մելոդեկլամացիան նվագախմբի ուղեկցությամբ, որի պրեմիերան տեղի ունեցավ 1910թ. փետրվարի 4-ին՝ Նովիկովի քաղաքային թատրոնում Ա.Պ.Չեխովի ծննդյան 50-ամյակին նվիրված միջոցառման ժամանակ, Ի.Մալսկայայի և Ա.Սպենդիարյանի կատարմամբ և ունեցավ հսկայական հաջողություն: «С удивительной чуткостью г-н Спендиаров переложил на музыку чеховские стоны. Струны рояля тихо плакали и вторили музыке надежд бедной Сони “Мы отдыхаем”...»⁹. Եվ պատահական չէր, որ այդ օպուսի համար կոմպոզիտորը 1912թ. արժանացավ Գլինկայի անվան մրցանակին:

⁶ Спендиарова М. Летопись жизни и творчества А. А. Спендиарова, стр. 153.

⁷ Նույն տեղում, էջ 87:

⁸ Новости, 27 апреля, 1902.

⁹ Спендиарова М. Летопись жизни и творчества А. А. Спендиарова, стр. 187.

Յալթայում Ա.Սպենդիարյանը գրեց իր լավագույն ստեղծագործություններից շատերը, որոնք հեղինակին համաշխարհային հռչակ բերեցին: Այստեղ էլ տեղի ունեցան կոմպոզիտորի օպուսներից շատերի պրեմիերաները:

1903թ. կոմպոզիտորը գրում է «Ղրիմի էսքիզների» առաջին սերիան, որը նվիրեց իր հայրենակից, աշխարհահռչակ ծովանկարիչ Հովհաննես Այվազովսկու հիշատակին:

Սեպտեմբերի 4-ին՝ Յալթայում՝ քաղաքային այգում, սիմֆոնիկ նվագախմբի բենեֆիսի ժամանակ, տեղի ունեցավ «Ղրիմյան սյուիտի» պրեմիերան (Плясовая, Элегия, Застольная, Плясовая «Хайтарма»), որը մեծ հաջողություն ունեցավ: «Крымский курьер» գրեց. «...Спендиаров заслуживает большой признательности музыкантов за несомненно талантливую обработку оригинальных татарских мелодий, иногда весьма старых, записанных чуть ли не сто лет тому назад. Такова, например, мелодия элегии, исполненная дважды... Плясовая «Хайтарма» исполнялась на этот раз в дополненном виде и вызвала шумные одобрения публики»¹⁰. Ի դեպ, հենց Յալթայում կոմպոզիտորն ակտիվ զբաղվեց տեղի ժողովուրդների երաժշտական ֆոլկլորի հավաքմամբ ու ուսումնասիրմամբ, գրառեց ու մշակեց մեծ քանակությամբ ուկրաինական ու ղրիմաթարաքական ժողովրդական երգեր:

Գ.Ա.Մելիքենցովին հասցեագրած իր՝ 1910թ. հունիսի 7-ի նամակում Ա.Սպենդիարյանը գրեց. «В конце мая я закончил симфоническую картину для большого оркестра на стихотворение Лермонтова «Три пальмы». Пока не услышу ее в оркестре, не берусь о ней судить. Размеров моя симфоническая картина довольно солидных: около 100 страниц партитуры. Продолжительность исполнения – 20 минут»¹¹. Գործիքավորման մեջ Սպենդիարյանն առաջին անգամ մտցրեց բառ կլառնետ և կոնտրաֆագոտ: «Երեք արմավենի» (օր. 10) սիմֆոնիկ պատկերի պրեմիերան կայացավ 1905թ. օգոստոսի 25-ին հեղինակի ղեկավարությամբ: «Впервые исполненная симфоническая картина местного молодого композитора Спендиарова являет весьма большой шаг в развитии его творчества. Вещь эта, как и все, что выходит из-под рук г-на Спендиарова, отлично инструментована и хорошо гармонизована. Есть интересные эффекты в смысле звука»¹². «Երեք արմավենի»-ն բախտորոշ նշանակություն ունեցավ կոմպոզիտորի ստեղծագործական կյանքում:

«Երեք արմավենու» պետերբուրգյան պրեմիերայի մասին, որը տեղի

¹⁰ Крымский курьер, 6 сентября, 1903.

¹¹ Спендиарова М. Летопись жизни и творчества А. А. Спендиарова, стр. 114.

¹² Крымский курьер, 28 августа, 1905.

ունեցավ 1906թ. մարտի 2-ին հեղինակի ղեկավարությամբ և ունկնդիրներին հիացրեց իր թարմությամբ ու մեղեդայնությամբ, նուրբ հարմոնիայով և գործիքավորմամբ, իր «Ինքնակենսագրության» մեջ կոմպոզիտորը գրեց. «Сочинение это было не только весьма сочувственно принято публикой, но удостоилось лестного одобрения больших музыкальных авторитетов – Римского-Корсакова, Глазунова, Лядова и др., принявших меня с этого времени в свою семью. Кстати, Римскому-Корсакову особенно понравился эпизод прибытия и ухода каравана с сопровождением колокольчиков, которые он в шутку назвал «спендиарофоном», а также заключительная мелодия гобоя под сурдинку. А после концерта, во время ужина Н.А.Римский-Корсаков сказал Глазунову: «Нам с тобой такого каравана не написать, для этого надо родиться восточным человеком»¹³. 1908թ. նոյեմբերի 27-ին «Երեք արմավենի»-ն արժանացավ Գլինկայի անվան մրցանակին:

Յալթայում գրված Սպենդիարյանի գործերից առանձնանում են սիմֆոնիկ ստեղծագործությունները՝ «Կոնցերտային վալսը» նվագախմբի համար (օր. 18, 1907) ու «Դրիմի էսքիզներ» (երկրորդ սերիա, օր. 23, 1912) սյուիտը սիմֆոնիկ նվագախմբի համար, վոկալ-սիմֆոնիկ ստեղծագործությունները՝ «Չհերկված շերտիկ» (օր. 8, 1902, խոսք՝ Նիկոլայ Նեկրասովի) Էլեգիան խառը երգչախմբի և մենակատար բասի համար՝ նվագախմբի ուղեկցությամբ, «Օգիմանդիա» ռոմանսը (օր. 12, N 4, 1904, խոսք՝ Պերսի Բիշի Շելլիի, ռուսերեն թարգմանությունը՝ Կոնստանտին Բալմոնտի), «Բեդա քարոզիչը» լեգենդը կոնտրալտոյի և նվագախմբի համար (օր. 19, 1907, խոսք՝ Յակով Պոլոնսկու, Գլինկայի անվան մրցանակ, 1910), «Այնտեղ, այնտեղ, դեպ վեհ այն դաշտը» հերոսական երգը (օր. 24, 1914, խոսք՝ Ա.Սպենդիարյանի, ներշնչված Խաչատուր Աբովյանի «Վերք Հայաստանի» վեպի վերջաբանով) և «Առ Հայաստան» կոնցերտային արիան (օր. 27, 1915, խոսք՝ Հովհաննես Թումանյանի, ռուսերեն թարգմ.՝ Կոնստանտին Բալմոնտի):

Վոկալ ստեղծագործություններից հատկանշական են “Ветка Палестины” վոկալ կվարտետը (1901, խոսք՝ Միխայիլ Լերմոնտովի) խառը ծայների համար նվագախմբի նվագակցությամբ և «Վ.Վ.Ստասովի հիշատակին» կանտատը (օր. 16, 1907, խոսք՝ Վլադիմիր Լիխաչովի) երգչախմբի համար դաշնամուրի նվագակցությամբ, ինչպես նաև վոկալ ստեղծագործություններ դաշնամուրի նվագակցությամբ, այդ թվում՝ Աֆանասի Ֆետի խոսքերով 1906թ. գրված “Веселись о сердце-птичка”, “Только встречу улыбку твою” և “Песнь Гафиза”, ինչպես նաև “Восточная легенда” (1906, խոսք՝ Սամուիլ Մարշակի), “Я 6 тебя

¹³ Спендиарова М. Летопись жизни и творчества А. А. Спендиарова, стр. 123, 124.

поцеловала” (1901, խոսք՝ Ապոլոն Մայկովի), “Заря лениво догорает” (1901, խոսք՝ Սեմյոն Նադսոնի) և “К луне” (1906, խոսք՝ Պերսի Բիշի Շելլիի):

Հենց Ղրիմում՝ Առաստուպոլում, տեղի ունեցավ Ա.Սպենդիարյանի դեր-յուտը որպես դիրիժոր: 1902թ. հունիսի 6-ին քաղաքային թատրոնում տեղի ունեցավ Վ.Ս.Տերենտևի սիմֆոնիկ համերգը՝ Ա.Սպենդիարյանի մասնակցությամբ: Առաջին բաժնում հնչեց Ա.Սպենդիարյանի «Կոնցերտային նախերգանքը» հեղինակի ղեկավարությամբ¹⁴: Այդ դերյուտին հաջորդեցին Սպենդիարյանի բազմաթիվ ելույթները՝ որպես դիրիժոր, իսկ հետագայում՝ Հայաստան տեղափոխվելուց հետո, կոմպոզիտորն ակտիվորեն մասնակցեց Հայաստանում սիմֆոնիկ նվագախմբի ստեղծմանը:

Ի դեպ, Յալթայում Ա.Սպենդիարյանը ծավալեց նաև ակտիվ հասարակական գործունեություն: Նրա նախագահությամբ այստեղ հիմնադրվեց Հայկական բարեգործական ընկերությունը, նա ամեն կերպ նպաստում էր այդ առողջարանային քաղաքում երաժշտական և համերգային կյանքի կազմակերպմանը:

Թեև 89 տարի է անցել ականավոր կոմպոզիտորի մահից, բայց նա շարունակում է մնալ որպես հայ-ռուսական երաժշտական կապերի անմահ խորհրդանիշ: Այդ են վկայում Յալթայում գտնվող Ա.Սպենդիարովի անվան երաժշտական մշակույթի տուն-թանգարանը, հուշարձանը՝ բրոնզե կիսաֆիգուր պատկերը (1971, քանդակագործ՝ Ա.Կարապետյան), Յալթայի Սպենդիարովի անվան մանկական երաժշտական դպրոցը և փողոցներից մեկը՝ անվանակոչված նրա անունով:

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АЛЕКСАНДРА СПЕНДИАРЯНА В ЯЛТЕ

АННА АСАТРЯН, АНАИТ САРГСЯН¹⁵

3-го июля 1901 года композитор, дирижер и музыкально-общественный деятель Александр Афанасьевич Спендиарян (1871-1928) с семьей переезжает в Ялту – в дом номер 3 по улице Екатерининской: начинается ялтинский период творческой деятельности музыканта, который длился до 1916 года и был весьма бурным, активным и плодотворным. Именно в Ялте состоялись встречи

¹⁴ Նույն տեղում, էջ 82:

¹⁵ Исследование выполнено при поддержке Государственного комитета по науке МОН РА и Российской и Ново-Нахичеванской Епархии Армянской апостольской церкви в рамках научного проекта “Деятельность армянских музыкантов, художников и архитекторов в Крыму”.

и дружба с Чеховым, Горьким, Шаляпиным, Глазуновым, Лядовым, Кюи, Аренским, Блюменфельдом и другими представителями русской культуры. В Ялте А.А.Спендиарян сочинил многие из своих лучших произведений, которые принесли автору мировую славу. Здесь же состоялись премьеры многих опусов композитора.

Ключевые слова – Александр Афанасьевич Спендиарян, Ялта, баллада “Рыбак и фея” для баса с сопровождением симфонического оркестра, “Крымские эскизы”, симфоническая картина “Три пальмы”, “Концертный вальс” для оркестра и т.д.

ALEXANDER SPENDIARYAN IN YALTA

ANNA ASATRYAN, ANAIT SARGSYAN¹⁶

On July 3, 1901 the composer, conductor and musician, Alexander Spendiaran (1871-1928) together with his family moved to Yalta, 3 Ekaterinskaya Street. Spendiaran's active, prompt, and efficient creative activity began there where he eventually became a member of Yalta's Russian Musical Company. He left Yalta in 1916. When in Yalta, Spendiaran met and made friends with Chekhov, Gorky, Shalyapin, Glazunov, Lyadov, Cui, Arensky, Blumenfeld and with some other representatives of Russian culture as well. He composed many of his best works there, which brought worldwide fame to him. It was in Yalta that many of his opuses were premiered.

Key words – Alexander Spendiaran, Yalta, “The fisherman and Fairy” the ballad for Bass and Symphonic Orchestra, “Crimean Sketches”, “Three Palms” symphonic images, “Concerto Waltz” for the Orchestra and more.

¹⁶ The research is supported by the RA MES State Committee of Science and the Russian and New Nakhichevan Diocese of the Armenian Apostolic Church, within the frames of the research project “The activity the Armenian musicians, painters and architects in Crimea”.